

ATATÜRK DÖNEMİNDE BÜROKRASİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Cengiz ŞAVKILI* - Tülay AYDIN**

ÖZET

Yönetim birimlerinin karar alımı ve alınan kararların uygulanması noktasındaki en önemli aracı olan bürokrasi, Türk yönetim tarihinde de idarenin en önemli işlevsel aygıtı olmuştur. Bürokrasi kavramının ayrıntıları ile inceleyen Weber, bu konu üzerinde önemli çalışmalar yapmıştır. Weber'in bürokrasi sınıflandırmasında yer alan patrimonyal bürokrasi tipi Osmanlı Devleti'nin yönetim yapısını açıklamada önemli bir yer işgal eder. Kişisel otorite ve geleneksel normların ön planda olduğu patrimonyal bürokrasi, Osmanlı devlet geleneğinin temelini oluşturmuştur. XIX. yy ile beraber meydana gelen gelişmeler Osmanlı patrimonyal bürokrasi düzeninde değişiklikler ortaya çıkarmış ve kanun ve hukuk temelli yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Ancak Sultan Abdülhamit'in idaresi bürokrasinin yeniden merkezileştirilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Karışık ve ikili bir yapı gösteren bu yapılanma Cumhuriyet'in ilanı ile beraber köklü bir değişikliğe tabi tutulmuştur. Osmanlı'dan kalan köhne ve geleneksel bürokrasinin yeni kurulan rejimle uyumlu ve hukuki temellere dayanan yeni bir anlayış ile yapılandırılmasını öngören Atatürk, bu amaçla bir dizi hukuki reform gerçekleştirmiştir. Öncelikle Osmanlı bürokrasinin hâlâ eski rejime bağlı kanatları tasfiye edilmiş, öte yandan yeni rejime tabi bir sınıfın oluşturulması için farklı metotlarla bir yenilenmeye gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Patrimonyal Bürokrasi, Weber, Atatürk, Elit, Bürokrat, Tasfiye.

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş/Türkiye, cengiz-savkili@hotmail.com

** Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş/Türkiye, tulay-8405@ksu.edu.tr

RESTRUCTURING PERIOD OF ATATÜRK BUREAUCRACY

ABSTRACT

Bureaucracy which is the most important tool at the management decision-making units and the implementation of decisions taken, has also been the most important functional device on the history of Turkish government administration. Weber, who introduces the concept of bureaucracy in the administrative literature, has done significant work on this issue. The type of patrimonial bureaucracy which involved in Weber's bureaucracy, occupies an important place in classifying description of the management structure of the Ottoman Empire. Personal authority and traditional norms that are at the forefront of the patrimonial bureaucracy, has been the basis of the tradition of the Ottoman Empire. The developments of the 19th century has revealed changes in the Ottoman patrimonial bureaucracy, and a new structure has been built based on the law and the juristic. However, the administration of Sultan Abdulhamid II has revealed the results re-centralization of the bureaucracy. This structure which shows a dual and mixed structure was subjected to a radical change together with the proclamation of the Republic. Ataturk who foresees that fusty and traditional bureaucracy inherited from the Ottoman regime must compatible with the newly established regime and configured with a new understanding based on the legal basis, carried out a number of legal reforms for this purpose. First, Ottoman bureaucracy and cumbersome wings still attached to the old regime has been dismantled, besides renewal were made by different methods for the creation of a class subject to the new regime.

Keywords: Patrimonial Bureaucracy, Weber, Ataturk, Elite, Bureaucrats, Liquidation.

Giriş

Osmanlı Devleti dönemindeki kısmen yenileştirmeye tabi tutulmuş ancak ciddi bir atılım gösterememiş bürokrasinin, Cumhuriyet Dönemi'nde yeni bir bürokrasi anlayışına dönüşümü ve bu minvaldeki değişiminin inceleneceği makale bu sorun merkezinde ele alınacaktır. Bu kapsamda bürokrasi kavramının tanımı üzerinden önemli bürokrasi kuramlarına değinilerek, Osmanlı bürokrasisinin yer aldığı patrimonyal bürokrasi anlayışına yer verilip, hukuki rasyonel bürokrasiye geçiş amacıyla Atatürk Döneminde yapılan düzenlemeler üzerinde durulacaktır.

İlk defa 1745 yılında Vincent de Gournay tarafından kullanılan bir kavram olan bürokrasi, “bureau” ve “cratie” sözcüklerinin birleşmesinden oluşan, büroların egemenliği anlamına gelen, başka bir deyişle bürolarda çalışanların önemli yetkilere sahip olduğu bir yönetim biçimini ifade etmektedir.¹ Modern devletlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan bürokrasi yoluyla bürokratlar, profesyonelleşme ile kendi konumlarını güvenilir hale getirmişlerdir.² Bürokratik idaredeki temel üstünlük kaynağı, mal üretimindeki teknoloji ve işletme yöntemlerindeki gelişmeyle vazgeçilmez hale gelen teknik bilgede yatar. Bu nedenle bürokratik sistem kapitalist veya sosyalist bütün sistemlerde uygulanabilir.³

Bürokrasi konusunda geliştirilmiş çok sayıda kuram vardır. Bu kuramlardan en çok itibar görenleri: Hegel'in, Marx'ın ve Max Weber'in geliştirmiş oldukları kuramlardır. Bunlara ek olarak Taylor'ın bürokrasi ile ilgili temel görüşlerini de bu kapsamda ele alabiliriz. Hegel, toplumda “mutlak ya da evrensel sınıf” ve “ticarî sınıf” olmak üzere iki sınıfın varlığından söz etmektedir. Mutlak ve evrensel sınıf, bürokratlardan oluşmuştur.⁴ Zamanla bürokrat sınıfı toplumda, bütün diğer sınıflar gibi yapılaşmış ve örgütlenmiş bir sınıf olarak, işlevinden dolayı, öteki sınıflardan farklı bir nitelik kazanmıştır.⁵ Marx, bürokrasiyi devletin nötral bir yönetim aygıtı olarak değil, egemen sınıfın egemenlik-

1 Nermin Abadan, **Bürokrasi**, SBF Yayınları, No: 92-74, Ankara, 1959, s. 8.

2 Hamit Emrah Beriş, **Tek Parti Döneminde Devletçilik**, Liberte Yayınları, Ankara, 2009, s. 82.

3 Max Weber, **Bürokrasi ve Otorite**, Adres Yayınları, Tercüme: H. Bahadır Akın, Ankara, 2010, s. 51.

4 Metin Heper, “Bürokrasi”, **CDTA**, C. 2, İletişim Yayınları, s. 292.

5 Şahin Yenişehirlioğlu, **Hegel Felsefesi'nde Birey Toplum Devlet İlişkisi**, Birey ve Toplum Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1985, s. 269.

lerini sürdürmek için kullandıkları bir baskı aracı olarak görmüştür.⁶ Taylor'un bürokrasi konusundaki temel önerisi kendisinin en iyi tek yol dediği “*One Best Way*”⁷ bilimsel yönetim anlayışının temel vasıflarıdır. Buna göre: Yönetimde eski gelişmiş metotların yerine bir bilimsel anlayışın yerleştirilmesi, çalışanın bilimsel olarak seçildikten sonra eğitilerek geliştirilmesi gibi esaslar bürokrasinin işlevsel olarak çalışmasının temel koşullarıdır.⁸ Weber ise bürokrasi kavramına getirdiği farklı bakış açısı ile alanın en önde gelen filozoflarından biri olmuştur. Weber, bürokratik sınıflandırmayı; normatif kuralların temel olduğu yasal otorite, eskiden beri süregelen geleneklerin temel güç olduğu geleneksel otorite ve bir bireyin kutsallığına odaklı karizmatik otorite olmak üzere üç ana esasa göre temellendirmiştir.⁹

Geleneksel otorite temeline dayanan Patrimonyal bürokraside geçmişten gelen güç ve kuralların kutsallığı önemlidir. Bu bürokratik anlayışta kişisel otorite temel olup, bu otoriteye tam bir itaat söz konusudur. Bu otoritede idari görevliler memur değil, şahsi hizmetçi pozisyonunda yer alırlar.¹⁰ Patrimonyal bürokrasi, siyasal gücün geleneksel değerler çevresinde kavramlaştırılması sürecidir. Bu nedenle Weber'in patrimonyal bürokrasi ideal tipi, siyasal otoritenin geleneksel normlara dayandırıldığı geleneksel toplumlar için geliştirilmiştir.¹¹ Bu bürokrasi tipinde yasal dayanak gelenekler ve kişinin takdir yetkisine dayanır. Weber bunlardan ilkinin patrimonyal bürokrasi olarak, ikincisini sultanlık rejimi olarak değerlendirmiştir.¹²

Hukuki Rasyonel bürokrasi ideal tipi ise siyasal otoritenin anayasal kurallara uyulduğu ve yasallık kazandığı durumlarda ön plana çıkmıştır.¹³ Hukuki Rasyonel bürokraside bürokratik yapı, kanuna itaat dolayısı ile gayri şahsi bir

6 Ayşe Öncü, **Örgüt Sosyolojisi**, Çağ Matbaası, Ankara, 1982, s. 20-23.

7 Öznur Yüksel-Burhan Aykaç, “Frederick Taylor’un Görüşlerinin Değerlendirilmesinde Yeni Bir Yaklaşım”, **AİD**, C. 7, S. 4, Aralık 1994, s. 83.

8 Frederick Winslow Taylor, **Bilimsel Yönetimin İlkeleri**, Türkçesi: H. Bahadır Akın, Çizgi Kitabevi, Konya, 1997, s. 43-44.

9 Weber, **a.g.e.**, s. 40.

10 Weber, **a.g.e.**, s. 56.

11 Metin Heper, **Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme – Siyaset Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme-**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 14.

12 Heper, **a.g.e.**, s. 37.

13 Heper, **a.g.e.**, s. 41.

düzene bağımlılık ve hiyerarşik bir düzen söz konusudur.¹⁴ Hukuki Rasyonel bürokrasi tipi, hiyerarşik yapı içinde kişisellikten uzak bir yaklaşım içindedir. Ancak bu ideal tip gerçek hayatta çok fazla karşılığını bulan bir yaklaşım değildir.¹⁵

Karizmatik otorite, Weber tarafından bir şahsı diğerlerinden ayıran doğüstü ve olağanüstü niteliklere sahip olmasına işaret eden nitelikler olarak tanımlanmıştır.¹⁶ Sıra dışı kişilik ve liderlik olarak nitelenen karizmatik otorite, kendisine toplum tarafından olağanüstü nitelikler atfedilen ve bir bunalım sırasında toplumu bu bunalımdan kurtaracağına inanılan kişiler için kullanılan bir kavramdır.¹⁷ Karizmatik otorite, geleneksel otoriteye de rasyonel hukuki bürokrasiye de zıt bir otorite biçimidir.¹⁸

1. Patrimonyal Bürokrasiden Hukuki Rasyonel Bürokrasiye Geçiş

Türk devlet geleneğinin en önemli unsuru olan bürokrasi, ilk devlet örgütlenmesinden önemini koruyan bir yapıya sahip olmuştur. Güçlü hakan, sultan, padişah egemenliği altında yardımcı bir unsur olarak varlığını sürdüren bürokratik mekanizma, ayrıcalıklı bir sınıf niteliğindedir. Eski Türk devletlerinde yönetici elit ayrıcalıklı bir yere sahip olarak sultan idaresinde ve onun takdir yetkisine göre bir konum almaktaydı. Bu yönüyle bürokratik şahsiyetler Batı'daki gibi babadan oğla bir sistem ile değil, hükümdarın takdir ve yetkisi ile yönetici elit içinde yer almaktaydı.¹⁹

Osmanlı Devleti'nin büyümesine paralel olarak kendi müesseselerini kurmak zorunda kalması Selçuklu, İlhanlı ve Memluklu müesseselerini örnek olarak alınmasında etkili olmuştur.²⁰ XV. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin

14 Weber, **a.g.e.**, s. 42-43.

15 Nihat Yılmaz-Kadir Caner Doğan-Hakan, İnankul, "Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1946) Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinin Weberyen Değerlendirilmesi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 27, S. 3, 2013, s. 123.

16 Weber, **a.g.e.**, s. 75.

17 Ali Arslan, "Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (6) 2003/2, s. 122.

18 Yılmaz, **a.g.m.**, s. 268.

19 Halil İncılık, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", **Bellekten**, C.XXVII, S. 108, Ekim 1963, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 210.

20 Abadan, **a.g.e.**, s. 27.

bürokratik yapısı birkaç bürodan ibaretti. Bu bürokratik yapı Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nde; Divan-ı Hümayun, Defterdarlık ve Defterhane-i Amire olmak üzere üç ana daireden ve bu dairelere bağlı 50-60 alt bürodan oluşan büyük bir organizasyon haline gelmiştir.²¹ Sultan bu idari yapılanma içinde en üst konumda bulunmakta olup; Sultanın idaresi altında güçlü bir yapılanma gösteren bürokrasi, kişi otoritesine ve kişisel takdire bağlı bir yapı arz etmekteydi. Bu haliyle Osmanlı Bürokrasisi, Weber tarafından yapılan bürokrasi sınıflanmasında yer alan patrimonyal bürokrasi tipine girer.²² Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde padişah idaresi altında *“köleleşmiş” bir bürokrasinin varlığı Weber ve Batılı birçok yazar tarafından tebaa ve devlet arasında etkin bir aracı güç olmadığı için “Doğu Despotizmi” olarak adlandırılmıştır.*²³ Weber'e göre patrimonyal bürokrasi şahsi iktidarın genişletilmesi için kullanılan bir araçtır.²⁴ Mardin ise Osmanlı patrimonyalizmini, çok etkili bir silah ve örgütlenme türü olarak nitelendirmiştir.²⁵ Osmanlı Devleti'nin bu güçlü örgütlenmesi patrimonyal bir özellik göstermekle beraber, devlet aynı zamanda bir hukuk devleti niteliği de taşır.²⁶

Patrimonyal bürokrasiyi ortaya çıkaran gelişmeler otoritenin geleneksel niteliği, katı merkez-kenar karşıtlığı ve merkezdeki padişahın ülkenin sahibi konumunda olması gibi özellikler, Osmanlı bürokratik yapısını da simgeleyen özelliklerdir.²⁷ Bu bürokratik yapıda temel inisiyatif Sultan'dadır. Patrimonyal sistemde hükümdar, otoritesini bir feodal sınıf aracılığı ile değil, kendine bağlı bir patrimonyal bürokrat sınıf vasıtasıyla yapar. Bu sınıf askeri güçler, sivil memurlar ve nispeten devlet emrinde oldukları söylenen dini bürokrasiden ibarettir.²⁸ Bürokratik yapının işleyişi idari geleneğin işleyişi ile sınırlandırılmış

21 Abadan, **a.g.e.**, s. 29-32; Osmanlı Devlet teşkilatı içerisinde yer alan bütün görevliler ve teşkilatın işleyişi hakkında daha geniş bilgi için bkz; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTKY, Ankara, 1984.

22 Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, Der. Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 110.

23 Şerif Mardin, “Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak ‘Sivil Toplum’”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 23.

24 Hüseyin Özdemir, **Osmanlı Devletinde Bürokrasi**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2001, s. 67.

25 Şerif Mardin, “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 208.

26 Özdemir, **a.g.e.**, s. 69.

27 Heper, **Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme**, s. 55.

28 Mardin, **a.g.e.**, s. 209.

bir yetki paylaşımına izin verilmemiştir. Böylece Osmanlı Sultanları bürokrasi üzerinde tam bir denetim kurmuşlardır.²⁹ Sultan idaresindeki bürokratlar, sultanın siyasi otoritesini kullanarak toplumu örgütlemeğe çalışırken, bu bürokratlar Sultan tarafından verilen “onur ve rütbe” prensipleri ile hareket etmişlerdir.³⁰ Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı bürokrasisi hukuki rasyonel bürokrasi modeline göre ve merkezi otorite etrafında şekillenmiştir. Bu anlayış ile bürokrasi; üretimi aksatmayan, artı ürünün denetimini sağlayan, iç ve dış güvenliği düzenleyen görevler üstlenmiştir. Ancak bu anlayış toplumsal değişme karşısında akılcılığını ve işlevlerini yitirmiştir.³¹ Bu dönemde devlet memurlarının aylıkları yeterli bir düzeye çıkarılarak devlet bütçesinden ödenmeye başlanmış; böylece memurlar padişah karşısında bir güvenceye kavuşturulmuş ve merkez güçlenmiştir. Dolayısıyla padişah ta toplanan devlet gücünü paylaşan bürokrasi, toplumun gidişatına yön vermiş ve bürokrasinin bu aktif durumu Cumhuriyet Türkiye’sine kadar devam etmiştir.³² Dönem içerisinde Bâb-ı Âli görevlilerinin her an katl veya azl ile sonuçlanan cezalarla karşılaşmaları problemi, yerini yasal ve keyfi olmayan uygulamalara terk etmeye başlamıştır.³³

Osmanlı Devleti’nde modern anlamda bürokrasinin kurulmasında II. Mahmut’un çalışmaları önemli bir kilometre taşı olarak görülebilir. II. Mahmut Dönemi’nde mülkiye ve askeriye rütbeleri birbirinden ayrılarak, devlet yönetimi mülkiye sınıfına verilmiş; eyalet ve il yönetimi sivillere devredilerek mülkî amir protokolde ön planda yer almaya başlamıştır.³⁴ Ayrıca bürokratlardan oluşan üç meclis; Dâr-ı Şûra-yı Babîâlî, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Meclis-i Dâr-ı Şûra-yı Askerî gibi kurulların kurulması da modernleşme süreci içinde önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁵ Tanzimat Dönemi’nde kul sisteminin

29 Mehmet, Turhan, **Siyasal Elitler**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000, s. 87.

30 Halil İncalcık, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 61.

31 Emre Kongar, “Toplumsal Yapı-Örgütsel Yapı İlişkileri Üzerine Bir Deneme”, **Yönetim Sosyolojisi Yönetim Sosyolojisi Kollokyumuna Sunulan Bildiriler-Tartışmalar 14-15 Ekim 1976**, Yay. Haz. Ömer Bozkurt, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1977, s. 38.

32 Muzaffer Sencer, **Türkiye’nin Yönetim Yapısı**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 74.

33 Esin Kalaycıoğlu-A.Yaşar, Sarıbay, “Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme”, **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1986, s. 13.

34 Yılmaz Öztuna-Ayvaz Gökdemir, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, Tercüman Tesisleri, İstanbul, 1987, s. 33.

35 Metin Hepar, **Bürokratik Yönetim Geleneği**, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi, Yay. No: 23, Ankara, 1974, s. 59.

bozulmasıyla bürokrasi otoritenin denetiminden kurtulmuş; askeri ve dini katnarlardan oluşan bir oligarşiye doğru evrilmiştir.³⁶

II. Abdülhamit Dönemi'nin "sultani" idare tarzı, Tanzimat'ın başından bu yana Türkiye'ye getirmeye çalıştığı "Weberien" tarzı müesseselerinin işleyiş gerekleriyle uyumsuz bir yapı göstermiş; Bu çatışmanın en kesif alanını ise askeriye oluşturmuştur.³⁷ Teknik ve Harp okulları ordunun reformu için önemli bir adım olmuş, ancak zamanla bu okullar bütün bürokratik kademelere memur sağlamaya başlamıştır.³⁸ II. Abdülhamit bürokrasinin çabalarını etkisiz kılmak için tedbirler almış ve kendisine bağlı sivil bir bürokrat kadro oluşturmayı kısmen başarmıştır.³⁹ Fakat zamanla eğitim ve iletişim politikaları ile giderek organize olan Jön Türk hareketi karşısında padişah, hâkimiyetini yavaş yavaş kaybetmiştir.⁴⁰ II. Abdülhamit Dönemi aynı zamanda askeri bürokrasinin laikleştirildiği bir dönem olarak da karşımıza çıkmaktadır. Dönem içerisinde sivil bürokrat yetiştirmek amacıyla Mülkiye, askeri bürokrat yetiştirmek için Harbiye, Baytariye, Bahriye, Topçu Okulu ve Mühendishaneler açılmıştır.⁴¹ II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki Dönemlerinde bürokrasinin alt ve orta kesimleri zapt-ü rapt altına alınmak istenmiştir. Bu dönemlerde bürokraside rasyonalite konusu ikinci plana atılmış ve bürokrasi kenara değil, merkezin bazı öğelerine duyarlı kılınmaya çalışılmıştır. Yapılan hukuksal düzenlemeler kontrol ve sınırlı rasyonalite amaçlarını taşımıştır.⁴² Taşra ve merkez arasındaki uzaklık Tanzimat ile beraber daha da artmış; bir yanda Fransız kültürüne aşina dil ve davranış açısından farklı bir seçkin grup varken, öte yandan İslam kültürü ile hemhal olmuş ve merkez bürokrasisi ile aralarında oluşan büyük kopukluk, taşra da bir tiksinti meydana getirmiştir.⁴³

36 Mithat Baydur, "Demokrasi ve Modernleşme Sürecinde, Devletin-Sivil Topluma Baskın Gelmesi ve Kemalizm", **Yeni Türkiye** 98/23-24, Özel Sayı I, s. 586.

37 Şerif Mardin, "Atatürk, Bürokrasi ve Rasyonellik", **Uluslararası Konferans Atatürkçülük ve Modern Türkiye**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 22-23 Ekim 1998, s. 56.

38 Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 72.

39 Heper, "Bürokrasi", s. 296.

40 Şerif Mardin, "Yeni Osmanlılar ve Siyasi Fikirleri", **TCTA**, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1698.

41 Heper, **Bürokratik Yönetim Geleneği**, s. 84.

42 Metin Heper, **Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme..**, s. 90- 91.

43 Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji** Toplu Eserler 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 132.

2. Osmanlı Bürokrasisinin Tasfiyesi

Osmanlı bürokrasisini devralan Cumhuriyet Türkiye'si, öncelikli olarak bu köhnemiş bürokratik yapılanmadan kurtulmanın yollarını aramıştır. İlk etapta Atatürk tarafından pek benimsenmeyen ve gelenekselci olmaları nedeniyle küçümsenen Osmanlı bürokrasisi, Atatürk'ün toplumsal yapının değişimi ve siyasal elitin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için gerekli olan sosyal dayanaktan mahrum olduğunu anlaması ile tasfiyeye tabi tutulmuştur. Keza 1920'lerin başında kamu bürokratları hiç de güvenilecek bir grup değildir. Hilmi Uran, Adana valiliği esnasında Raif Bey isminde bir mektupçunun, İmparatorluk zamanındaki memurların yaptıkları yaltaklıkları, maaşlarına yirmi kuruş zam alan memurların amirlerinin eteklerini sırayla nasıl öperek teşekkür ettiklerini kendine ballandıra ballandıra anlattığını ifade etmektedir.⁴⁴ Atatürk, kurtuluş mücadelesi sırasında sürekli olarak bu gruptan yakınmakta; İstanbul Hükümeti'nden, teşkilât-ı milliyeye ters düşmeyecek memur atanmasını istemekteydi.⁴⁵ Atatürk, yeni rejimini kurarken geleneksel değerlere bağlı ve sultan himayesindeki bürokrasi üzerinde otorite kurmak konusunda oldukça zorlanmıştır. Bu nedenle öncelikli amaç yorgun ve yetersiz bu bürokratların sistemden tasfiye edilmesini sağlamaktır.⁴⁶ Keza Osmanlı'dan kalan çok sayıda bürokrat hala padişaha körü körüne bağlılık duymaktaydı. Bu sebeple Atatürk, yeni devlet yapılanmasının yeni bir bürokrasi ile yapılabileceği kanısına sahipti. Atatürk bu düşüncesini şu sözleri ile ortaya koymuştur: "*Geçmiş sisteme bağlı kalanlar ve geleneklerden sıyrılmayanlar hiçbir zaman modern bir devlet meydana getiremezler*".⁴⁷

Cangızbay'a göre Cumhuriyeti kuranlar, Osmanlı bürokratlarıdır ancak artık başlarında amiri olmayan memurlardır. Amiri de memuru da kendi olan bürokrasi; doğal olarak toplumu, en yakınından en uzağına bütün noktaları ile homojen bir hale getirmeye çalışmıştır. Hilafetin ve saltanatın lağvı ile amirsiz kalan bürokrat, toplumdaki bütün çıkıntıları ortadan kaldırma ve kendisi

44 Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, TİBY, İstanbul, 2008, s. 175-176.

45 Metin Heper, "Atatürk'te Devlet Düşüncesi", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1983, s. 233.

46 Suna Kili, **Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995, s. 146.

47 Mustafa Kemal Atatürk, "Siyaset-Devlet Yönetimi Siyasi Partiler", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Sayı: 30, Temmuz 1999, s. 11, Vecize.

için iyi, doğru ve güzel olanı herkese kabul ettirme telaşı içine girmiştir.⁴⁸ Önceleri devleti bir *baba* olarak saygı duyulması ve biat edilmesi gerekli bir yapı olarak gören anlayış zamanla kaybolmuştur.⁴⁹ Ancak Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren bağımsız ve özerk bir yapı haline gelen bürokrasi, Cumhuriyet ile beraber devlet ile bütün ancak farklı bir elit grubunu oluşturmuştur. Osmanlı'dan kalan bu bürokratların çoğu 1909-1918 arası dönemde görevlerinden ayrılmış, ancak sonra tekrar bürokrasiye dönmeyi başarmış kişilerdi.⁵⁰ Osmanlı memur kadrosunun % 93'ü, sivil görevlilerin ise % 85'i Cumhuriyet Türkiye'sinde de istihdam edilmiştir.⁵¹ Atatürk, belli bir reformdan geçirdikten sonra mevcut bürokratik kadroya dayanma yolunu seçmiş ve bu amaçla temel bürokratik reform yöntemi olarak eğitimi seçmiştir.⁵² Osmanlı bürokratlarının eğitim durumlarıyla ilgili 1826-1878 tarihlerini kapsayan bir çalışmadan anlaşıldığı üzere; 95 bürokrattan 18'inin herhangi bir eğitim almadığı, 10'unun geleneksel eğitimden geçtiği, 40 kişinin ise çeşitli kalemlerde devlet memuru olarak özel bir eğitimden geçtiği belirlenmiştir.⁵³

Cumhuriyet Türkiye'sinde, Osmanlıya bağlı memurların görevden uzaklaştırılmaları sivil bürokraside önemli bir sorun teşkil etmiştir.⁵⁴ Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1923'te TBMM'yi açış nutkunda; Hükümetlerinin en çok dikkat ettiği hususlardan birisinin de “*memurların kavanini mer'îye ahkâmını hüsnü tatbik eylemelerinin temini*” olduğunu, bu durumun temini için de birçok müfettiş görevlendirildiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'teki konuşmalarından anlaşıldığına göre; 94 memur hakkında tahkikat icra ve ikmal edilmiş ve tahkikat sonucunda; 3 mutasarrıf, 5 kaymakam, 2 tahrirat

48 Kadir Cangızbay, “Hiç Kimse'nin Cumhuriyeti”, **Yeni Türkiye** 98/23-24, Özel Sayı 4, s. 3567.

49 Hasan Aksakal, “Türk Modernleşmesinin Ambivalent Doğası: Modernleşme, Milliyetçilik, Medeniyet İlişkisi Üzerinden Türkiye'yi Okumak”, **Zeitschrift für die Welt der Türken**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2010, s. 236.

50 Heper, **a.g.e.**, s. 103-105.

51 A. Rustow Dankwart, “Military: Turkey”, **Political Modernization in Japan and Turkey**, Princeton, 1968, s. 382.

52 Veysel Bozkurt, “Cumhuriyet Döneminde Bürokrasi-Siyasal Elit Halk İlişkileri: 1923-1960”, **Yeni Türkiye** 98/23-24, Özel Sayı 4, s. 3572.

53 Ensar, Nişancı, “Neo-Patrimonyalizm ve Türk Siyasal Modernleşmesi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, S. 5, İstanbul, 2002, s. 257.

54 Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni: Bugün Yarın**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s. 139-144.

müdürü, 2 komiser azledilmiş ve 3 memur ile 1 jandarma yüzbaşısına işten el çektirilmiş, 85 memur hakkında da tahkikat yapılmıştır.⁵⁵ Osmanlı sivil ve asker bürokrasisi Heyet-i Mahsusalar tarafından incelenerek, Türkiye sınırları dışında kalanlar ve Milli Mücadele aleyhine çalışan bürokratlar tasfiye edilmiştir.⁵⁶ Bu tasfiyelerin yanı sıra bütçe gelirlerinin sınırlılığı ve kadroların şişkinliği gerekçeyle, vekâletlerin merkez ve mülhakat kadrolarını tespit etmek üzere her vekâlet için bir encümen kurulmasına karar verilmiştir.⁵⁷ Yapılan çalışmalar sonucunda radikal bir kadro operasyonu yaklaşık 1400 memur işten çıkarılmış; fakat memurların mağduriyetlerini önlemek için ise “mazuliyet maaşı” verilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁸

Zaferden hemen sonra TBMM, İstanbul’dan devraldığı memur kitlesi altında adeta ezilmiştir. Çünkü Anadolu Hükümeti’nin hükümrânlık alanındaki toplam memur kütlesi kadar memur bu şehirde bulunmaktaydı.⁵⁹ İstanbul memurları 1923 yılı Mayıs ayı başlarına kadar maaş almışlar, ancak kendilerine teklif edilen taşra görevlerini kabul etmezlerse mazuliyet maaşlarının kesileceği açıklanmıştır. Bazı mebusların bu memurlar hakkında sert tutum sergiledikleri görülmüştür. Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Bey, İstanbul memurlarından kökeni Manastırlı olanlar Sırp Hükümetine, İşkodralı olanlar Arnavut Hükümetine müracaat etsinler artık onlara beş para veremeyiz demiştir. Denizli Mebusu Soysallıoğlu İsmail Suphi Bey ise memurların İstanbul ve Anadolu memurları diye ayrılmalarına karşı çıkarak, Anadolu memurları da İstanbul memurları da Millî Mücadele’ye iştirak etmiştir diyerek karşılık vermiştir. İsmail Suphi Bey’in bu sözleri üzerine meclisten kopan gürültü de “*onlar paraya gelince iştirak etmişlerdir*” sedaları yükselmiştir.⁶⁰ Mecliste yapılan tartışmalardan sonra bir orta yol bulunarak, İstanbul memurlarından istihdamlarına karar verilen ve emekliye sevk edilmeyenlere, kadro yetersizli-

55 **TBMM Zabıt Ceridesi**, I. Dönem, C. 29, TBMM Matbaası, Ankara 1960, s. 4.

56 Mete Tunçay, “Siyasal Miras”, **CDTA**, C. 7, İletişim Yayınları, s. 1965.

57 **Düstur**, Üçüncü Tertip, C. 3, İstanbul, Milliyet Matbaası, 1929, No: 87, s. 177.

58 Kadrosuzluk nedeni ile işlerine son verilen memurların bir nebze olsa korunmasına yönelik olarak çıkarılan 198 Sayılı 1338 Senesi Avans Kanunu’na ek için Bkz. **TBMM Z.C.**, I. Dönem, C. 5, TBMM Matbaası, Ankara 1981, s. 189; Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923)**, **Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 231-233.

59 **TBMM Z.C.**, I. Dönem, C. 26, TBMM Matbaası, Ankara 1960, s. 975.

60 **TBMM Z.C.**, I. Dönem, C. 26, s. 259.

ğinden dolayı mazuliyet maaşı olarak yarım maaş ve yarım tahsisat verilmesi karara bağlanmıştır.⁶¹

3. Atatürk Döneminde Yapılan Bürokratik Düzenlemeler

Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar geçen süre içinde patrimonyal izlerin silinmesi yeterli olmamış, ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Ancak Atatürk Dönemi'nde patrimonyal bürokrasi anlayışından rasyonel bürokrasiye geçiş yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bunun için ilk olarak rejimle uyumlu yeni bir bürokratik kadronun tesisi sağlanarak bürokrasi, hukuki ve nakdi olarak güvence altına alınmıştır. Sivil bürokrasi adeta parti bürokrasisi ile özdeşleşmiştir. Atatürk Dönemi bürokrasi anlayışı, Weber'in öngördüğü rasyonel bir örgüt şeklinde anlam bulmamış, değerden arınmış bir yapıdan ziyade değer aşıl原因 bir yapıyı temsil etmiştir.⁶² Mardin'in Kemalist modernleşmede belirlediği temel unsurlardan biri; kişi otoritesine dayalı onur anlayışından, yasa ve kurallara dayalı onur anlayışına geçiştir. Bu unsur aynı zamanda patrimonyal bürokrasiden rasyonel bürokrasiye geçişin temel noktasıdır. Buna göre yeni onur anlayışı pozitivizm ve rasyonalizm temelinde bir bilim anlayışı ile siyasal ve etik olarak devleti esas almıştır.⁶³

Cumhuriyet ilan edilmeden önce bürokratik kademelerde bağımsızlık mücadelesine destek olmak üzere bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bunun için TBMM açıldığı sırada Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerinin yönetim kanatları sivil bürokrasiye, silahlı kuvvetler ise orduya bağlanmıştır.⁶⁴ Yine bürokrasiyi kontrol altına almak amacıyla 1921 Anayasa görüşmeleri sırasında memurların seçimle göreve gelmeleri ve yine seçmenler tarafından azledilmeleri düşüncesi öne sürülmüş; ancak bu fikir etkin ve verimli bir bürokrasi yaratmak amacından ziyade

61 Akın, **a.g.e.**, s. 238-239; İstanbul memurları ile ilgili mebusların görüşlerini; "9 Kanunuevvel 1339 tarihi Avans Kanunu'na Müzeyyel Kanun Layihası ve Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası" çerçevesinde 10.1.1339 tarihinde yapılan oturumda dile getirmişlerdir. Bkz. **TBMM Z.C.**, I. Dönem, C. 26, s. 251-288.

62 Bozkurt, **a.g.m.**, s. 3572-3574.

63 Fuat Keyman, "Şerif Mardin, Toplumsal Kuram ve Türk Modernitesini Anlamak", **Doğu Batı**, Düşünce Dergisi, Türk Düşünce Serüveni: Genç Aydınlanmanın Erken Aydınları, Yıl:4, Sayı: 16, Ağustos, Eylül, Ekim, 2001, s. 18.

64 Mete Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 36-37.

liberal aydınların daha çok soyut bir siyasal demokrasi düşüncesinden ortaya çıkmıştır.⁶⁵

Kurtuluş Savaşı'nın sonuçlanmasının hemen ardından yeni bir devlet yapısının giden Atatürk, mevcut durumun değiştirilmesi ve toplumsal dönüşümün sağlanması adına etkili ve yenilenmiş bir kadroya olan ihtiyacın farkındaydı. Atatürk, bu amaçla bürokratik sistemde Osmanlı'dan kalan gelenekçi ve yetersiz kadroların tasfiyesi için bir dizi düzenlemeye gitmiştir. 5 Eylül 1923'te Fethi Okyar başkanlığında hazırlanan İcra Vekilleri Heyeti'nin programında memurin kanununda yeni düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiştir.⁶⁶ Yine CHP'nin kuruluş sürecinde hazırlanan ve 9 Umde olarak anılan programındaki maddelerden biri yıllardır yozlaşmış bürokrasiye atıf yaparak bürokrasinin düzeltilmesi ve aydınlardan kamu görevleri sırasında faydalanılmasını önermiştir.⁶⁷ 26 Mayıs 1926 tarih 854 sayılı "*Mücadele-i Milliye*ye İştirak Etmeyen Memurin Kanunun"⁶⁸ göre sivil bürokrasi içinde milli mücadeleye karşı takınılan tavra göre memurların tasfiyesi kararı da alınmıştır.⁶⁹

Cumhuriyet Halk Partisinin tek-parti iktidarı, devletle bütünleşmeye giden bir süreci de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde partinin bürokrasi ile bütünleşmesi sürecini etkileyen önemli düzenlemeler yapılmıştır. 1923 yılında yapılan ilk fırka nizamnamesi, CHP'ye bütün Türkiye'de kontrol gücü vermekteydi. Keza bununla fırka teşkilatı köylere kadar genişletiliyordu. 1927 yılındaki CHP parti kongresinde köy muhtarlarından sosyo-ekonomik işlev gören bürokratlara kadar her türlü atamanın parti müfettişlerinin onayı ile yapılması kararı çıkmıştır. 26 Haziran 1927 tarihinde hazırlanan "Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair" kanunla ise eyalet valiliği minvalinde bir yönetim birimi oluşturularak, kolorduların müfettişliklere bağlanmasını sağlanmıştır. Buna göre genel müfettiş asayiş ve inzibatı sağlamakla görevli olarak sivil bürokrasinin etkinliğini artıran bir yapı haline gelmiştir.⁷⁰ 1930'ların sonuna doğru valilerin mahalli parti teşkilatlarının başına getirilmesine karar verildi. Nihayet 1935'de ise İçişleri Bakanı aynı zamanda parti genel sekreteri olmuş; bu durum ise parti ve bürokrasiyi kay-

65 Heper, **Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik** ve Modernleşme, s. 100.

66 İsmail Arar, **Hükümet Programları, 1920-1965**, Burçak Yayınları, İstanbul, 1968, s. 19.

67 Tunçay, **a.g.e.**, s. 53.

68 **TBMM Z.C.**, II. Dönem, C. 25, TBMM Matbaası, Ankara, s. 540.

69 **Düster**, Üçüncü Tertip, C. 7, Devlet Matbaası, Ankara, 1944, s. 2218-2219.

70 Tunçay, **a.g.e.**, s.174.

naştırmıştır.⁷¹ 1936'da İçişleri bakanının parti genel sekreteri olmasından sonra valiler de *mahallin parti genel başkanı* yapılmıştır.⁷² Nihayet 1937'de altı ilkenin anayasaya girmesiyle ise devlet parti bütünleşmesi sağlanmıştır.

Ordu bürokrasisinin denetim altına alınması da rejimin ve yapılacak inkılâpların güvenliği açısından önem taşımaktaydı. Mebusluk yapacak kişilerin memuriyetle ilgilerinin kesilmesine yönelik olarak TBMM, "*Nisab-ı Müzakere Kanunu*"nu çıkarmıştı. Fakat bu Kanunun 4. Maddesinde; "*BMM azalığı ile memuriyet bir zat uhdesinde içtima edemez. Ancak Heyeti Vekile azalığı ve BMM inzımanı reyî ile sefirlik, ordu ve kolordu kumandanlığı memuriyetlerinin Meclis azalığı ile cemi caizdir.*"⁷³ Denilmek suretiyle kanunun mesleği askerlik olan kişileri bu kapsamın dışında tuttuğu görülmektedir.⁷⁴ 30 Ekim 1924'te Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun 4. Maddesi uyarınca, ordu mensuplarından istifa hakkına sahip olmayanlarla, istifa ve emeklilik hakkına sahip olup da genel seçimlerin ilanından başlayarak on gün içinde usulüne uygun olarak istifa etmeyenlerin veya emekliliklerini isteyenlerin TBMM üyeliğine seçilemeyecekleri ifade edilmiştir.⁷⁵ Bu kanun subay-mebusların hiçbir şekilde TBMM çalışmalarına katılamayacağı hükmünü getiriyor, bu da ordunun siyasetten ayrılmasının bir başlangıcını teşkil ediyordu. Bu kanunun görüşülmesi sırasında Karesi Mebusu ve Müdafaa-i Milliye Vekili bulunan Kâzım Paşa; hem yasama hem de ordu görevinin kendilerine vatandaş tarafından verildiğini, bu noktada yapılacak tek işlemin ise görevinde buldukları süre içerisinde kendilerine mezuniyet verilmesi olacağını belirtmiştir.⁷⁶ Bu konuda en ağır eleştiriyi yapan ise Gümüşhane Mebusu Zeki Bey olmuştur. Zeki Bey özellikle Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekilinin kabine içinde yer almasını ve asker mebuslara hem siyasi, hem de ordu görevinde bulunma hakkı tanıyan bu yapılanmayı çok sert bir biçimde

71 Bozkurt, **a.g.m.**, s. 3573.

72 Metin Eriş, "Cumhuriyet, Kuruluşun İdeolojik Saplantıya...", **Yeni Türkiye** 98/23-24, Özel Sayı I, s. 634.

73 **TBMM Kav.M.**, Devre: I, C. 1, s. 19; Kanun No: 18, **Resmî Gazete**, 21 Şubat 1337 No: 3.

74 Aslında Bayazıt Mebusu Mehmet Bey ile arkadaşlarının verdiği ve Meclisin 4.9.1336 tarihli 58. içtımında görüşülen kanun layıhasının 3. Maddesine göre bu kapsama valilik ve müfettişî umumilikte girmektedir. Bkz. **TBMM Z.C.**, I. Dönem, C. 3, TBMM Matbaası, Ankara, 1981, s. 511.

75 Oya Çitçi, "Ordu-Siyaset İlişkileri: 1920-1938", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 39, Sayı: 4, Aralık 2006, s. 33.

76 **TBMM Z.C.**, II. Dönem, C. 4, TBMM Matbaası, Ankara, 1968, s. 320.

eleştirerek; durumu “Paşalar saltanatı” olarak tanımlamıştır.⁷⁷ İsmet İnönü ise hatıralarında, bu paşalardan Kâzım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa'nın zaten Meclisi tercih ettiğini fakat komutanlıklarını da ellerinde bulundurduğunu asıl münakaşanın da zaten bu durumdan kaynaklandığı söylemektedir. Ayrıca bu durumu gidermek için onlara şu ifadeleri yazdığını belirtmektedir: “Kendilerine yazdım. Açıkta, ‘Gelemezsiniz’ diye söyledim. ‘Elinizdeki vesikaları halefinize teslim edeceksiniz, ondan sonra Meclise gelebilirsiniz’ dedim. Mecliste söyledim ve çıkardım. Meclis Reisi, Milli Müdafaa Vekili hepsi iltizam ettiler ve onlar orada duramadılar.”⁷⁸

17 Ağustos 1923’de Ali Fethi Bey’in Başvekil olmasından sonra muhalefet hareketi de belirginleşmeye başlamıştı. 25 Ekim’de Vekilleri Çankaya’ya çağıran Mustafa Kemal, istifa etmelerini yeniden seçilirlerse ise reddetmelerini söylemiştir. Plana göre sadece görevde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Fevzi Paşa kalacaktır.⁷⁹ İnönü’de 1927 yılında kendi talebi üzerine emekliye sevk edilmiştir. Bu ayrılma işleminden sonra Fevzi Çakmak ise Genel Kurmay Başkanı sıfatıyla askerlik mesleğine devam etmiştir.⁸⁰ Böylece ordu bünyesindeki subay-mebusların meclis çalışmalarına katılmalarını engellemiştir. Özdağ’a göre, amaç subayları meclisten uzak tutarak mecliste oluşabilecek herhangi bir muhalefetin bu subaylar etrafında örgütlenmesini engellemektir.⁸¹

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin Lağvedilmesi de ordu üzerinde hâkimiyet kurulması ile ilgili önemli bir adımdır. Bakanlığın kaldırılması ve ardından başkanlık olarak yeni ve ayrı bir kurum haline getirilmesi ordunun meclis denetiminden çıkarılması anlamına gelmekteydi. Aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetleri, Milli Müdafaa Bakanlığına bağlanarak TBMM ile doğrudan bağlantısı kesilmiş ve bu yolla ordu meclisin üstünde ama Mustafa Kemal’in elinde bir baskı aracı olarak kullanılmak istenmiştir.⁸² Ordunun denetim altına alınmasının diğer bir önemli adımı da 26 Ocak 1925’te TBMM’ce

77 Işıl Çakan, **Türk Parlamento Tarihinde İkinci Meclis, Çağdaş Yayınları**, İstanbul 1999, s. 186; **TBMM Z.C.**, II. Dönem, C. 4, s. 318-319.

78 İsmet İnönü, **Hatıralar**, Haz: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006, s. 454.

79 Yılmaz Altuğ, **Türk İnkılâp Tarihi**, Üçdal Neşriyat, 5. Baskı, İstanbul, 1983, s. 175.

80 Dankwart A. Rustow, **Türkiye’de Ordu**, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul, 1970, s. 37.

81 Özdağ, **a.g.e.**, s. 48.

82 Özdağ, **a.g.e.**, s. 51.

kabul edilen Alî Askerî Şûra Kanunudur.⁸³ Bu Kanuna göre Cumhurbaşkanı Ordu ile ilgili yapılacak her düzenlemeye katılma hakkı elde ediyor ve böylece Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanı olarak ordu üzerinde inisiyatifi artmış bulunuyordu.⁸⁴

Cumhuriyet Dönemi'nde 1868'den itibaren var olan ve bürokrasinin önemli bir kolunu teşkil eden Şûrayı Devlet üzerinde de yeni bir düzenleme yapılmıştır. Şûrayı Devlet'in kurulması 20 Nisan 1340 (1924) tarih ve 491 numaralı "*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*"nun 51. maddesi ile gerçekleşmiştir.⁸⁵ 11 Kasım 1925'te Meclisin gündemine Şûrayı Devlet Teşkilâtı hakkında hazırlanan mazbata taşınmış ve 23 Kasım 1925'te "*Şûrayı Devlet Kanunu*"⁸⁶ çıkarılmıştır. İşlevsel bir kurum olarak çalışmalarına devam eden Şûrayı Devlet, çalışmaya başladığı 1927 yılından 1931'e kadar geçen dört yıllık evrede toplam 12.000 davaya bakmıştır.⁸⁷

4. Atatürk Döneminde Bürokrat Yapısı

Kurtuluş Savaşı sırasında eşraf, aydın, asker ve öğretmenlerden oluşan bürokrat kesimin yeni buluşma noktasını Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri oluşturmuştur. Kurtuluş Savaşı uzun yıllar sonra ilk kez adı geçen bu grupları bir araya getiren eşitlikçi ve katılımcı bir yapı ortaya çıkarmış ve 1923'te bu yapı bir siyasal partiye dönüşmüştür.⁸⁸ Kemalist hareket Milli Mücadele sürecinde bütün toplum katmanlarına hitap eden bir politika gütmeye başlamış, bu sayede ayrılıkçı hareketler engellenmiştir. Bu anlamda İttihat ve Terakki ile olan bağlar gizli

83 Âli Askerî Şûra Kanun tasarısı üzerinde Meclis'te yaşanan tartışmalar için bkz. **TBMM Z.C.**, II. Dönem, C. 12, TBMM Matbaası, Ankara, 1975, s. 333-347, 363-387. Kanun için bkz. **TBMM Kav.M.**, II. Devre, s. 240.

84 Özdağ, **a.g.e.**, s. 63-65.

85 Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)**, Milliyet Yayınları, Ankara, 1982, s. 60.

86 Şûrayı Devlet Kanunu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki tartışmaları için bkz: **TBMM Z.C.**, II. Dönem, C. 19, TBMM Matbaası, Ankara, 1977, s. 80-91, 179-184; **Resmî Gazete**, 7.12.1341, Sayı: 238 ve Kanun No: 639; Daha geniş bilgi için bkz: **TBMM Kav.M.**, Devre: II, İçtima: 3, C. 4, İkinci Basılış, TBMM Matbaası, Ankara, 1941, s. 7-13.

87 İ. Hakkı Görelî, **Devlet Şûrası**, AÜSBF Yayınları, Yayın No: 36/18, Ankara, 1953, s. 50.

88 Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 63.

tutulmuş ve hareketin tabanı sivil memurlara, eşraf ve din adamlarına dayandırılmıştır.⁸⁹

Cumhuriyet Dönemi, Osmanlı Devleti'nin katı, halka uzak, merkeziyetçi ve bürokratik geleneğini miras olarak almıştır. Bu gelenek devleti ele geçiren ve kendi çıkarını toplumun çıkarları gibi göstermeye yatkın bir elit grubunu barındırmıştır.⁹⁰ Atatürk Dönemi bürokrati da bu mirasın hakkını vermek adına kendisini yarı kutsal bir varlık olarak algıladığı devletle özdeşleştirmiş ve kendisini onun koruyucusu, toplumu ise tebaa olarak görmüştür.⁹¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumsal konumları açısından bürokratların statü ve prestijleri oldukça yüksek olup, siyasal elit ile olan münasebetleri toplumsal konumlarını artırmıştır. Nitekim bu dönem zarfında aslında bürokrat konumunda olup politikacı gibi davranan profesyonel bir devlet memurları korporasyonu mevcudiyetini korumuştur.⁹² Atatürk, devlet memurlarının “cumhuriyet mefkûresi” idealine sadakat göstermelerine özellikle dikkat etmiş ve bürokratların beli bir misyonun takipçisi olmalarını istemiştir. Ancak Atatürk, bu durumun yaratacağı ikilemin farkındaydı.⁹³ Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet kadrosu milliyetçi genç memurların yanı sıra Bâb-ı Alî bürokratlarından oluşan ikili bir yapı arz etmekteydi. Dolayısıyla bu iki grup arasında bilhassa reform sürecinde sık sık bir çatışma söz konusu olmuştur.⁹⁴ Osmanlıdan devralınan ve Cumhuriyet Dönemi'nde de pekişen merkez-kenar, modern-gelenekçi, cumhuriyetçi-yerel ayrımı bu dönemde yaratılan elit sınıfın kültürel farklılığında yatmakta olup zamanla bir iktidar mücadelesi halini almıştır.⁹⁵ Kemalistler geleneksel Osmanlı bürokratlarından farklı olarak Batı'dan gelen fikirlere açık, laikliğe ve ulusçuluk hareketine bağlı bir yapı göstermişler; aynı zamanda patrimonyal kökenli bir geleneğe uygun olarak, kendilerini devletin temel direği olarak görmüşlerdir.

89 Turhan, **a.g.e.**, s.116.

90 Kemal Görmez, “Türkiye’de Bürokratik Devlet”, **Yeni Türkiye** 98/23-24, Özel Sayı 4, s. 3586.

91 Şükrü Özen, “Bürokratik Kültürümüzde Değişim”, **Yeni Türkiye** 98/23-24, Özel Sayısı 4, s. 3624.

92 Muhittin Tataroğlu, “Cumhuriyet Döneminde Bürokrasinin Rolü”, **Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı IV**, Sayı: 23-24, 1998, s. 3591.

93 Heper, **a.g.e.**, 115.

94 Muharrem Sevil, “Türkiye’de Modernleşme ve Modernleştiriciler”, **Yeni Türkiye** 98/23-24, Özel Sayı 4, s. 3608.

95 Özen, **a.g.m.**, s.3625.

TBMM açıldığında Meclisteki milletvekillerinin % 38'ini asker ve sivil bürokratlar oluşturmaktaydı. Osmanlıdan kalan bürokratların katılımı ile bu oran % 60'a varmaktadır.⁹⁶ Bürokrat elitin idaresi altında tüccar, eşraf ve çiftçi arasında kurulan ittifak, tek-parti dönemi boyunca önemli gelişmelere imza atmıştır. Bürokratların Meclis'te yoğun temsiline karşın eşraf grubu daha etkin bulunmaktaydı.⁹⁷

Atatürk Dönemi'nde Kemalist devlet seçkinleri, değerler sistemi ve merkezîyetçi yapısı itibariyle jakoben olarak nitelendirilir. Bilhassa halkçılık ideolojisi ile devlet seçkinleri ve sivil seçkinler arasındaki uyum pekiştirilmeye çalışılmış; bu uyum sürecinin öncülüğünü ise bürokratik seçkinler yapmıştır. Ancak mevcut erkini paylaşma konusunda bürokratik seçkinler pekte istekli olmamıştır. Sivil topluma devletin meşruiyetinde pay sahibi olma hakkı kolayca tanınmamış ve bürokratik seçkinlerin siyasal sürece hâkim olma konusundaki tavırları yumuşamamıştır.⁹⁸ Atatürk, mevcut sivil bürokrasinin yeni devlet yapılanmasında etkili olamayacağından hareketle sivil toplumu ezmeyecek, genel çıkarı koruyacak, yeni bir bürokratik kademenin gerekli olduğu düşüncesindedir. Fakat ne yazık ki, bu düşünce mevcut bürokratlarca benimsenmemiştir.⁹⁹ Bürokrasi 1929 ekonomik krizi ile artık sosyo-ekonomik sorunlarla ilgilenmeye başlamış ve köylüyü kazanmanın yollarını aramıştır.¹⁰⁰ Cumhuriyet Dönemi bürokrasisi, devlet eliyle kapitalist gelişmeyi sağlama ve burjuvazinin güçlenmesi için yoğun bir çaba içine girmiştir.¹⁰¹ Mardin'e göre Cumhuriyet Dönemi'ndeki bürokrat sınıf, köylülerle özdeşleşme konusunda yetersizliğini bu fırsat ile atlatmayı ümit etmiştir.¹⁰² Atatürk Dönemi'nde seçkinler, egemenliği devlet çıkarını sağlamak için kullanmışlar ve padişahın kişisel idaresi yerine, halkın devleti iddiasıyla bürokratik yapılanmalarına meşruiyet kazandırmışlardır.¹⁰³

96 Ali Kazancıgil, "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1986, s. 181-182.

97 Turhan, **a.g.e.**, s. 118.

98 Kazancıgil, **a.g.m.**, s. 184-185.

99 Heper, **Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme**, s.107.

100 Heper, **a.g.e.**, s. 105.

101 Kongar, **a.g.e.**, s. 38.

102 Şerif Mardin, "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri", **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1986, s. 124.

103 Metin Heper, **Türkiye'de Devlet Geleneği**, s. 114.

Sonuç

Patrimonyal ve geleneksel değerler üzerine kurulu Türk devlet geleneği, kimi zaman karizmatik liderlerin öncülüğünde kimi zaman da doğu despotizmi olarak nitelenen güçlü ve otoriter izler taşıyan Sultanlar öncülüğünde bir yapılanma göstermiştir. Bu köklü gelenek Weber'in patrimonyal bürokrasi tipinde birçok araştırmaya konu olmuştur. Osmanlı devlet geleneğinde Sultan merkezli ve ona tabi kul sistemi odaklı bürokratik yapı, güçlü bir yönetim özelliği göstermiştir. Kul ve devşirme sistemi ile Sultan idaresine bağlı, ailesizleştirilmiş ve varlığını devletle bütünleştirmiş bir bürokrat tipi, uzun yıllar devlet yönetiminde hâkim olmuştur. Bu sistemde kendisini devletle eş olarak tanımlayan Osmanlı bürokratu adeta mini bir padişah hüviyetini alarak halk ile kopuk bir ilişki içine girmiştir. Devletin zayıflaması, devleti oluşturan bürokrasinin de işlevsiz bir nitelik almasına sebep olmuş, bu durum da idari yapının yenilenmesi konusunda etkili olmuştur. Bilhassa askerî bürokrasinin yenilenmesi ve bu alanda yapılacak inkılapların kurtuluşa çözüm olacağı öngörülmüştü. Mülkiye, Harbiye ve Tıbbiye gibi mektepler, mevcut yapıya yeni ve Batılı müfredatla donanmış bir eğitim sistemi ile yetişen yeni bürokratları vereceği öngörüsü ile açılmıştır. Aynı zamanda bu adım bürokrasi içinde eski-yeni, modern-muhafazakâr çatışmasının ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Sultan Abdülhamit idaresinin tesisi ile beraber güçlü merkezi bürokrasi yeniden vücut bulmuş ve aynı yapıdan askeri kanadı temsilen oluşan muhalif gruplar da, başlangıçta ayaklanarak, karşı çıkışları merkezi ve otoriter bürokratik aygıtı yeniden yürürlüğe koydular.

Cumhuriyetin ilanı ile beraber güçlü yenileşme adımlarını atacak olan Atatürk, mevcut bürokratik mekanizmaya dayanmakla beraber; çok geçmeden hantal ve işlevsiz kalmış sivil ve askeri bürokrasiden kurtulmanın yasal ve meşru zeminini hazırlamıştır. Dönemin bürokrasisi siyasi bir nitelik gösterdiği için asker-sivil-siyasetçi kadronun birleştiği en önemli nokta Meclis olmuştur. Meclis içinde farklı görüşlerin varlığı ve özellikle muhafazakâr ve sultana bağlı yapı gösteren ve muhtemelen yapılacak inkılaplara karşı durması beklenen bu kadrolardan kurtulmak Atatürk'ün en önemli düşüncesi idi. Askerî ve sivil bürokrasi üzerinde yapılan yenilik hareketleri hızlı bir tasfiye sürecini de beraberinde getirmiştir. Bu tasfiye nihayetinde tek-parti egemenliğini ortaya çıkaran ve her şeye hakim tek-parti ile bütünleşmiş otoriter, seçkinci ve jakoben bir anlayış ile hareket eden yeni bir bürokrat sınıfı ortaya çıkarmıştır. Günümüz Türkiye'sinin idari ve siyasi yapılanmasına da ışık tutan Atatürk Dönemi, bugünün bürokrasi sorunlarını göstermesi açısından da oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Resmî Yayınlar

DÜSTUR, çnc Tertip, C. 3, İstanbul, Milliyet Matbaası, 1929, No: 87.

DÜSTUR, çnc Tertip, C. 7, Devlet Matbaası, Ankara, 1944.

Resmî Gazete, 7.12.1341, Sayı: 238 ve Kanun No: 639.

Resmî Gazete, 21 Şubat 1337, No: 3.

TBMM Z.C., I. Dönem, C. 3, 3. Baskı, TBMM Matbaası, Ankara, 1981.

TBMM Z.C., I. Dönem, C. 5, TBMM Basımevi, Ankara, 1981.

TBMM Z.C., I. Dönem, C. 26, TBMM Matbaası, Ankara 1960.

TBMM Z.C., I. Dönem, C. 29, TBMM Matbaası, Ankara 1960.

TBMM Z.C., II. Dönem, C. 12, TBMM Matbaası, Ankara 1975.

TBMM Z.C., II. Dönem, C. 16, TBMM Matbaası, Ankara, 1976.

TBMM Z.C., II. Dönem, C. 19, TBMM Matbaası, Ankara, 1977.

TBMM Z.C., II. Dönem, C. 25, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Z.C., II. Dönem, C. 31, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Kav.M., Devre: I, C. 1, s. 19; Kanun No: 18, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Kav.M., Devre: II, İtimaa: 3, C. 4, İkinci Basılış, TBMM Matbaası, Ankara, 1941.

Kitaplar

ABADAN, Nermin, **Bürokrasi**, SBF Yayınları, No: 92-74, Ankara, 1959.

AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ARAR, İsmail, **Hükümet Programları, 1920-1965**, Burçak Yayınları, İstanbul, 1968.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, "Siyaset-Devlet Yönetimi Siyasi Partiler", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dn/Bugün/Yarın**, Sayı: 30, Temmuz 1999.

BERİŞ, Hamit Emrah, **Tek Parti Döneminde Devletçilik**, Liberte Yayınları, Ankara, 2009.

ÇAKAN, Işıl, **Türk Parlamento Tarihinde İkinci Meclis**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1999.

ERDEM, Tarhan, **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)**, Milliyet Yayınları,

İstanbul 1982.

GÖRELİ, İsmail Hakkı, **Devlet Şûrası**, AÜSBF Yayınları, Yayın No: 36/18, Ankara, 1953.

HEPER, Metin, **Bürokratik Yönetim Geleneği**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi, Yayın No: 23, Ankara, 1974 (200).

HEPER, Metin, **Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme –Siyaset Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme-**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1977.

HEPER, Metin, **Türkiye’de Devlet Geleneği**, Doğu Batı, 2006.

İNALCIK, Halil, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007.

İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, Haz: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006.

KARPAT, Kemal, **Osmanlı’dan Günümüze Elitler ve Din**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

KEYDER, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

KİLİ, Suna, **Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995.

MARDİN, Şerif, **Din ve İdeoloji** Toplu Eserler 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, Der. Mümtaz’er Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

ÖNCÜ, Ayşe, **Örgüt Sosyolojisi**, Çağ Matbaası, Ankara, 1982.

ÖZDAĞ, Ümit, **Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi**, Bilgeoğuz, 2006, İstanbul, (1-181).

ÖZDEMİR, Hüseyin, **Osmanlı Devletinde Bürokrasi**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖZTUNA, Yılmaz-GÖKDEMİR, Ayvaz, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, Tercüman Tesisleri, İstanbul, 1987, s. 10.

RUSTOW, Dankwart A., **Türkiye’de Ordu**, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul, 1970 (45).

SENCER, Muzaffer, **Türkiye’nin Yönetim Yapısı**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1992.

TATAROĞLU, Muhittin, “Cumhuriyet Döneminde Bürokrasinin Rolü”, **Yeni Türkiye Cumhuriyet zel Sayısı IV**, Sayı: 23-24, 1998.

TAYLOR, Frederick Winslow **Bilimsel Yönetimin İlkeleri**, Türkçesi: H. Bahadır Akın, izgi Kitabevi, Konya, 1997.

TUNÇAY, Mete, **T.C.’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

TURHAN, Mehmet, **Siyasal Elitler**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000.

URAN, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, ok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, TİBY, İstanbul, 2008, s. 175-176.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Medhal**, TTKY, Ankara 1984.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTKY, Ankara, 1984.

WEBER, Max, **Bürokrasi ve Otorite**, Adres Yayınları, Tercüme: H. Bahadır Akın, Ankara, 2010.

YENİŞEHİRLİOĞLU, Şahin, **Hegel Felsefesi’nde Birey Toplum Devlet İlişkisi**, Birey ve Toplum Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1985.

Makaleler

AKSAKAL, Hasan, “Türk Modernleşmesinin Ambivalent Doğası: Modernleşme, Milliyetçilik, Medeniyet İlişkisi zerinden Türkiye’yi Okumak”, **Zeitschrift für die Welt der Türken**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2010. (245-265).

ARSLAN, Ali, “Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (6) 2003/2.

BAYDUR, Mithat, “Demokrasi ve Modernleşme Sürecinde, Devletin-Sivil Topluma Baskın Gelmesi ve Kemalizm”, **Yeni Türkiye** 98/23-24, zel Sayı I.

BOZKURT, Veysel, “Cumhuriyet Döneminde Bürokrasi-Siyasal Elit Halk İlişkileri: 1923-1960”, **Yeni Türkiye** 98/23-24, Özel Sayı 4.

CANGIZBAY, Kadir, “Hiç Kimse'nin Cumhuriyeti”, **Yeni Türkiye** 98/23-24, Özel Sayı 4.

ÇİTÇİ, Oya, “Ordu-Siyaset İlişkileri: 1920-1938”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 39, Sayı: 4, Aralık 2006 (17-44).

ERİŞ, Metin, “Cumhuriyet, Kuruluştan İdeolojik Saplantıya...”, **Yeni Türkiye** 98/23-24, Özel Sayı I.

GÖRMEZ, Kemal, “Türkiye’de Bürokratik Devlet”, **Yeni Türkiye** 98/23-24, Özel Sayı 4.

HEPER, Metin, “Bürokrasi”, **CDTA**, C. 2, İletişim Yayınları.

İNALCIK, Halil, “Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi”, **Bulleten**, C.XXVII, S. 108, Ekim 1963, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.

KALAYCIOĞLU, Esin-SARIBAY, A.Yaşar, “Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme”, **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1986.

KAZANCIGİL, Ali, “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”, **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1986.

KEYMAN, Fuat, “Şerif Mardin, Toplumsal Kuram ve Türk Modernitesini Anlamak”, **Doğu Batı**, Düşünce Dergisi, Türk Düşünce Serüveni: Genç Aydınlanmanın Erken Aydınları, Yıl:4, Sayı: 16, Ağustos, Eylül, Ekim, 2001 (9-29).

KONGAR, Emre, “Toplumsal Yapı-Örgütsel Yapı İlişkileri Üzerine Bir Deneme”, **Yönetim Sosyolojisi Yönetim Sosyolojisi Kollokyumuna Sunulan Bildiriler-Tartışmalar 14-15 Ekim 1976**, Yay. Haz. Ömer Bozkurt, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1977.

MARDİN, Şerif “Yeni Osmanlılar ve Siyasi Fikirleri”, **TCTA**, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

MARDİN, Şerif, “Atatürk, Bürokrasi ve Rasyonellik”, **Uluslararası Konferans Atatürkçülük ve Modern Türkiye**, Ankara, 22-23 Ekim 1998, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No: 582.

MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, Der. Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

MARDİN, Şerif, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1986.

MARDİN, Şerif, “Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak ‘Sivil Toplum’”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997. (20-34)

MARDİN, Şerif, “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997. (204-242).

NİŞANCI, Ensar, “Neo-Patrimonyalizm ve Türk Siyasal Modernleşmesi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, S. 5, İstanbul, 2002 (123-139).

ÖZEN, Şükrü, “Bürokratik Kültürümüzde Değişim”, **Yeni Türkiye** 98/23-24, zel Sayısı 4.

SEVİL, Muharrem, “Türkiye’de Modernleşme ve Modernleştiriciler”, **Yeni Türkiye** 98/23-24, zel Sayı 4.

TUNÇAY, Mete, “Siyasal Miras”, **CDTA**, C. 7, İletişim Yayınları, s. 1964.

YILMAZ, Nihat-DOĞAN, Kadir Caner-İNANKUL, Hakan, “Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1946) Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinin Weberyen Değerlendirmesi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 3, 2013 (263-284).

YÜKSEL znr- AYKAÇ Burhan, “Frederick Taylor’un Görüşlerinin Değerlendirilmesinde Yeni Bir Yaklaşım”, **AİD**, C. 7, S. 4, Aralık 1994.